

GENUS OCH MILJÖ – EN FRUKTBAR SYMBIOS

Välkomna till detta nummer av *TGV* med tema genus och miljö! Miljöproblem uppmärksammas och tas på allvar av allt fler. Orsaker till miljöproblem, så som förbränning av fossila bränslen, utsläpp av miljögifter samt konsekvenser av klimatförändringar och minskad biologisk mångfald tvingar till handling. Inom dessa olika områden engagerar sig människor i en strävan mot förändring. Vetskapen om, och erfarenheten av, att det inte finns några enkla lösningar eller entydiga svar, visar på behovet av att inte lämna över denna fråga till några få. Miljöforskning har, historiskt sett, företrädesvis varit naturvetenskaplig och teknisk. Humaniora och samhällsvetenskap har dock en viktig roll och allt fler poängterar dess betydelse. I artikelserien *Den nya humanismen*, som är ett samarbete mellan Dagens Nyheter och avdelningen *The Environmental Humanities Laboratory* vid KTH, ges flera exempel på värdet och behovet av att inkludera samhällsvetenskap och humaniora i hanteringen av miljöfrågor. Artikelserien, som publicerades inför klimatmötet i Paris under hösten 2015, inleddes med orden ”Klimatförändringarna är en alldeles för allvarlig sak för

att överlåtas åt klimatexperter” (Wiman med flera 2015). Noel Castree, professor i geografi, uppmantrar i artikelserien humanister och samhällsvetare att lämna sina akademiska trygghetszoner (Castree 2015). Att överskrida samma trygghetszoner beskrivs som en målsättning i satsningen på miljöhumaniora vid Linköpings universitet som uppmärksammas i detta nummer (Kall och Persson). Författarna delar en strävan efter att verka över disciplinära uppdelningar och samarbeta både inom och utanför akademien. Allt och alla är berörda, vilket skapar större utrymme och ett ökat behov av att inkludera fler perspektiv, frågor och lösningar. Samtidigt har uppdelningen mellan natur och kultur börjat ifrågasättas i allt högre grad. I en ny antropocen tidsålder är inget längre fritt från mänsklig påverkan. Naturen och samhället kan inte separeras utan påverkar varandra ömsesidigt. Socialantropologen Marianne Elisabeth Lien och antropologen Anna L Tsing (2015) menar i *Dagens Nyheter* att denna ”till synes banala insikt” är på väg att förändra den samhällsvetenskapliga och humanistiska forskningen: ”Vi inser nu att vi är beroende av samspelet med

andra arter: de skapar våra berättelser lika mycket som vi skapar deras”. Förståelsen för detta beroende är avgörande för vår gemensamma överlevnad. Vi står inför nya utmaningar som kräver andra tankebanor, angreppssätt och metoder. Sättet vi formulerar frågor och tar oss an problem måste ändras. Vi behöver perspektiv och personer som visar på komplexiteten, eller med andra ord, som krånglar till det. Vi måste lära oss hantera osäkerhet och det faktum att konsensus inte går att nå. Tvärvetenskapliga angreppssätt – en mångfald av perspektiv, metoder och discipliner är en nödvändighet, men också kunskaper och praktiker från människor som genom historien har haft små ekologiska fotavtryck (Rose med flera 2012). För att nå nödvändig kunskap om miljöfrågorna spelar genusforskning och feministiska perspektiv en viktig roll (Buckingham 2015). Frågor om vilka kategorier som skapas, vilka föreställningar våra beskrivningar rymmer och hur relationer till det vi definierar som natur ser ut, är av betydelse. Vem värnar, vem belastar och vem påverkas? Hur och av vilka produceras kunskapen? Vilka problem, frågor och lösningar formuleras? Vilka har makten att få sina perspektiv hörda?

Forskning om genus och miljö är två områden som korsar varandra på olika arenor, olika forskningsfält och utifrån olika frågor. I slutet av 1990-talet var den miljöforskning som gjordes i Sverige med ett genusperspektiv begränsad (Anshelm och Hédren 1998; Hedrén och Anshelm 1998). Kombinationen var inte prioriterad varken hos miljöforskare eller genusforskare. Detta håller dock på att förändras.

Antalet avhandlingar i Sverige som på olika sätt tar sig an miljö och genus har ökat de senaste åren (se till exempel Dahl 2014; Henriksson 2014; Kaijser 2014; Holmgren 2015). Detta går hand i hand med ett ökat

Vi måste lära oss hantera osäkerhet och det faktum att konsensus inte går att nå.

intresse från forskningsfinansiärer. Idag finansieras denna typ av forskning av bland andra Energimyndigheten, Formas och Mistra. Det ökade intresset för genus och miljö avspeglas också i olika verksamheter och aktiviteter. Olika konferenser och workshops har organiserats under paraplyet Posthumanities Hub vid Linköpings universitet. Workshopen *Gender and the Politics of Environments* har organiserats av Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala. Ett annat exempel på mötet mellan genus och miljö är konferensen *Nakna Sanningar* i Norrköping och sessionen *Vad har genus med miljö att göra?* liksom plenumsessionen *Nature, bodies, technologies, matters, and responsibility* och *Feminist interventions and altercations* vid konferensen G14 i Umeå.

Olika inriktningar har bidragit till att fördjupa och bredda förståelsen om relationen mellan genus och miljö. I den utsträckning genus och miljö kan beskrivas i termer av *ett* forskningsfält, vilket säkerligen flera skulle opponera sig mot, delas en övertygelse om att den är angelägen. Varför och på vilket sätt råder det delade meningar om. Texterna i detta nummer spänner över en

rad olika inriktningar som allt ifrån konst och kärnkraftsmotstånd, till saltutvinnings påverkan på kroppar och hur genus och miljö kan artikuleras i historiska texter. Exempelen är hämtade både från Sverige och andra delar av världen som till exempel Uganda, Japan och Argentina. Författarna har olika bakgrund och kombinerar olika vetenskapliga discipliner och angreppssätt.

Förändringar av och påverkan på ekosystemet, ökade miljögifter, minskad biodiversitet och klimatförändringar resulterar i många förlorare. När regnskogar skövlas, vatten förorenas, klimatet förändras påverkas också människor negativt. Vissa drabbas hårdare. Det är en fråga om ojämlikhet. Även om kategorierna kvinnor och män inte är homogena visar forskning att kvinnor i högre utsträckning än män drabbas av negativ miljöpåverkan (Hanson 2010; Ratty och Carlsson-Kanyama 2010). Inte minst för att kvinnor utgör en större andel av världens fattiga, men också för att de tar ett större ansvar för hemmet, särskilt på landsbygden i utvecklingsländer, och i större utsträckning påverkas av förändringar i till exempel vatten- och energiförsörjning (Terry 2009; Wonders och Danner 2015). Ojämlikhet och maktförhållanden har framhållits som ett argument för att också använda intersektionella perspektiv och belysa fler hierarkiska relationer (Kajiser och Kronsell 2014). Om detta skriver miljöforskarskaren Anna Kaijser i sin avhandling *Who is marching for Pachamama?: an intersectional analysis of environmental struggles in Bolivia under the government of Evo Morales* (2014) som recenserar i detta nummer (Skill). Detta kan också relateras

till landsbygdsutvecklingsforskaren Seema Arora-Jonssons artikel i detta nummer, som handlar om kvinnliga aktivisters handlingsutrymme i Sverige och i Indien. I artikeln, som prisats av tidskriften *Signs* och som har översatts till detta specialnummer, ifrågasätter hon etablerade sanningar om genus och miljö i det globala Syd och det globala Nord. Kolonisering är inte ett avslutat kapitel, dess effekter pågår fortfarande. Idéhistorikern Katarina Leppänen och litteraturvetaren Therese Svensson tar i sin artikel utgångspunkt i hierarkiska dikotomier som kvinna – man, svarthet – vitthet, natur – kultur. De ifrågasätter synen på vår egen tid som unik genom att visa på idéer och perspektiv som uppmärksammades i Sverige genom litteraturen under 1920-talet. En analys utifrån ett historiskt perspektiv görs också av genusvetaren Kajsa Widegren i detta nummer. Genom att relatera dagens japanska samhälle och 2011 års kärnkraftsolycka i Fukushima med traumat efter atombomberna i Hiroshima och Nagasaki skriver hon om samtidskonst, natur, teknik och genus. Särskilt fokus riktas mot det japanska konstkollektivet Chim↑poms arbete. Det är en text om underordning, makt och handlingsutrymme.

Enskilda individer och grupper i samhället påverkas på olika sätt men de agerar också miljövänligt i olika hög grad. Var i världen vi bor och vilka ekonomiska förutsättningar vi har spelar stor roll ur miljösynpunkt. De som har råd att konsumera mer, ha större bostäder och kan resa längre bort på semester, påverkar miljön negativt i större utsträckning. Forskning har också visat att kvinnor, statistiskt sett, agerar mer

miljövänligt än män. De handlar mer miljövänslig mat, kör snålare bilar och äter färre kilo kött (Mont med flera 2013). Utifrån konsumtionsmönster och vanor lämnar

Att relatera det biologiska till det kulturella har varit ett område där genusvetenskapen legat längre fram än många andra forskningstraditioner.

kvinnor ett mindre ekologisk fotavtryck än män (OECD 2008: 65).

Forskning av det här slaget är *ett* sätt att argumentera för vikten av att kombinera genus och miljö inom forskningen. Det finns naturligtvis flera. Ekofeministen Carolyn Merchants genushistoriska analys i *The Death of Nature* (1980) om hur föreställningar om miljö har förändrats under påverkan av olika hegemoniska maskuliniteter utgör en klassisk text inom området. Forskning har visat värdet av att, inte bara använda genusperspektiv där män och kvinnor är fasta kategorier och ges olika möjligheter respektive begränsningar, utan också hur frågor om maskulinitet och femininet kan knytas till miljö och natur, men också till teknik. Internationell forskning har under lång tid visat hur ideal, värderingar, exploateringar och förståelse av vår natur är kopplade till görande av femininiteter och maskuliniteter (till exempel Merchant 1980; Rocheleau 2008; Alaimo 2010; Elmhirst 2011). Olika typer av maskuliniteter har diskuterats i relation till miljöförstörande verksamhet på oljeplattformar (Filteau

2014), genom en kritisk diskussion om en industrimodern maskulinitet och hur Arnold Schwarzenegger konstruerar och konstrueras som ekomodern hjälte (Hultman 2011; 2013; Anshelm och Hultman 2014) samt genom att analysera energipolitiken på Island (Woodworth 2015). Dessa analyser har visat att vissa handlingar eller objekt uppfattas som maskulina respektive feminina i olika hög grad. Inte sällan handlar det om teknik som ofta benämns som mer tekniskt avancerad när den relateras till män. I detta finns också föreställningar om vad teknik är och vad kvinnor och män är eller borde vara (Wajcman 2010). Om maskulinitet knyts till det subjekt som agerar och ska utvinna och förädla det i naturen lagrade, knyts femininet snarare till berättelserna om kvinnan som närmare naturen, och ibland till och med i gestaltning av naturen i form av till exempel *Moder Jord*. Genus- och kulturvetaren Dean Laplonge visar i en text om hydraulisk spräckning som används för att utvinna naturgas, i dagligt tal mer känt som *fracking*, hur föreställningar om genus utgör en central del av dess praktik. Diskursiva utsagor och handlingar manifesterar och reproducerar ett sexuellt maktförhållande mellan kvinnor och män genom språket som används för att beskriva element och handlingar i verksamheten (Laplonge 2013). En tydlig parallell kan dras till språkforskaren Leticia Gómez som i detta nummer analyserar en film som berättar om exploateringen av ett urfolksområde i Latinamerika. Genom att rikta fokus på hur detta gestaltas i filmen visar Gómez också hur sexism, rasism och kolonialism sammanlänkas på liknande vis

som sker i Sápmi idag (Cocq 2014; se även Öhman 2007).

Inom genusteoretisk och feministisk forskning har det i Sverige under lång tid funnits en tradition av att analysera och ifrågasätta etablerade sanningar och ställa frågor om hur det skulle kunna vara annorlunda. På så vis har forskningen bidragit till att bryta mönster och överskrida gränser. När det kommer till vår relation till naturen har dock diskussionen inte pågått lika länge eller i samma utsträckning. Vårt samhälle bygger på ett system där naturen används för att skapa och tillgodose våra behov och upprätthålla vår livsstil. I boken *Det här förändrar allt: kapitalismen kontra klimatet*, vilken recenseras i det här numret av miljöforskaren Martin Hultman, använder författaren Naomi Klein begreppet *extractivism* för att beskriva vår relation till jorden som ett dominansförhållande baserat på endast tagande. Klein konstaterar att vårt ekonomiska system och planetens system förstör varandra. Klein, som bygger sina resonemang på studier inom politisk ekologi, menar att det är destruktivt och förödande för vår natur och våra kroppar att upprätthålla vårt användande av fossila bränslen. Den natursyn som detta system inbegriper gör naturen till något vi extraherar, utviner, utnyttjar, förädlar och förändrar. Naturen får i första hand sitt värde när den omvandlas och blir till något annat.

Utifrån ett annat perspektiv och som en reaktion förstås naturen inte bara som en passiv mottagare av mänskliga kategorier, förståelser och värderingar, utan formad av mänskliga och icke-mänskliga relationer. Med utgångspunkt i teoretiker som

Judith Butler, Karen Barad och Donna Haraway visas hur mänskliga relationer påverkar naturen och tvärtom. Att relatera det biologiska till det kulturella har varit ett område där genusvetenskapen legat längre fram än många andra forskningstraditioner. I en, till detta nummer nyöversatt text av den kanadensiska sociologen och vetenskapsteoretikern Myra J. Hird riktar hon uppmärksamheten mot avfall, och argumenterar för vikten av ett feministiskt perspektiv på det materiella och det icke-mänskliga, inte minst utifrån ett miljöperspektiv. Hird poängterar också feministiska vetenskapsstudiers roll i att utmana idéer om människans överlägsenhet.

Relationer mellan det mänskliga och det icke-mänskliga är också av betydelse i genus- och miljöforskaren Birgitta Rydhagens text om saltarbetares praktik. Hon visar med ett konkret exempel det svåra och problematiska i att dra en tydlig gräns mellan det vi kallar natur och oss själva. I detta fall, saltarbetarnas egna kroppar. Texten bygger på förståelsen av att våra kroppar inte är särskilda från den omgivande miljön. Miljöproblemen finns både i och utanför oss. Vatten har av flera forskare använts som ett sätt att tänka på relationerna mellan ting och människor och mellan det materiella och det sociala eller mellan natur och kultur (jämför Strang 2014). Vi består av vatten och vi är på så vis en del av naturen och den är en del av oss. Vatten genomsyrar alla levande organismer, också människor. De mediciner vi stoppar i oss blir en del av naturens kretslopp. Miljögifter vi släpper ut från våra fabriker hamnar i fiskarnas kroppar. Vatten flödar

och binder samman olika nivåer, över tid och mellan platser (Strang 2014: 133). Vi lever i universum och universum lever i oss. En parallell kan även dras till genusforskaren Jennie Olofssons artikel i det här numret. Med utgångspunkt i begreppet *fluiditet* argumenterar hon för att det behöver kompletteras med begreppet *läckage* för att på så vis öka förståelsen för hur genus och miljö kan kopplas samman. Genom att visa på samband mellan kvinnors kroppar och till exempel översvämningar, avfallshantering och kärnavfallförvaring resonerar Olofsson om sambandet mellan kvinnoförtryck och miljöförstöring, men också om hur begreppet kan förstås utifrån kön och materialitetens agens.

I denna tradition av att lösa upp dikotomier och att överskrida gränser har också forskningsinriktningen djurstudier eller animal studies vuxit fram. Det är ett forskningsfält som har utvecklats under de senaste åren och som har växt, inte minst genom nätverk som *Nordic Animal Studies Network* (Holmgren 2015). I diskussionen om miljö har frågor som rör djur varit förvånansvärt frånvarande. Här finns ett intressant fält som kan dra miljöforskningen och den genusteoretiska forskningen närmare varandra. Geografen Alice Hovorka argumenterar för att djur behöver feminism. Hon menar att feminismen är väl rustad för att ta sig an frågor om och relaterade till djurs liv genom teoretiska idéer, begrepp och metodologiska angreppssätt som till exempel intersektionalitet, performativitet och situerad kunskap (Hovorka 2015). Kanske är det också så att det inte bara är djuren som behöver feminismen utan också

miljöforskningen. I detta nummer skriver litteraturvetaren Johanna Lindbo utifrån ett materiellt ekofeministiskt perspektiv en artikel om fåravel, kroppar och moderlighet, och visar samtidigt på gemensamma beröringspunkter för å ena sidan studier om genus och feminism, och å andra sidan om miljö och natur.

Valet av dessa texter är ett sätt att exemplifiera olika typer av perspektiv och angreppssätt på genus och miljö, och samtidigt skapa en plattform för diskussion. De berör på olika sätt frågor relevanta för temat. Olika inriktningar och perspektiv har som så ofta i forskningen varit en reaktion mot eller en utveckling av det föregående. Vi föredrar dock att se dessa som en kartbild, där alla har en plats även om fokus mellan dem varierar. Vi behöver fler tankar och åsikter, inte färre.

*Martin Hultman & Ann-Sofie Kall,
gästredaktörer*

Referenser

- Alaimo, Stacy (2010) The naked word. The trans-corporeal ethics of the protesting body. *Women & Performance: A Journal of Feminist Theory* 20(1): 15-36.
- Anshelm, Jonas och Hultman, Martin (2014) *Discourses of global climate change. Apocalyptic framing and conservative action*. London: Routledge.
- Anshelm, Jonas och Hedrén, Johan (1998) Miljöforskningens döda vinkel. Wärneryd, Olof och Hilding-Rydevik, Tuija (red) *Hållbart samhälle: en antologi om mål, möjligheter, medel och makt*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Buckingham, Susan (red) (2015) *Gender and the environment: critical concepts in the environment*. London: Routledge.
- Castree, Noel (2015) Enbart forskning räcker inte för att lösa frågan om klimatet. *Dagens Nyheter* 1 november 2015.
- Cocq, Coppelie (2014) Kampen om Gällö. Platsskapande och synliggörande. *Kulturella Perspektiv - Svensk etnologisk tidskrift* 23(1): 5-12.
- Dahl, Emmy (2014) *Om miljöproblemen hänger på mig: individer förhandlar sitt ansvar för miljön*. Linköpings universitet.
- Elmhirst, Rebecca (2011) Introducing new feminist political ecologies. *Geoforum* 42(2): 129-132.
- Filteau, Matthew R. (2014) Who are those guys? Constructing the oilfield's new dominant masculinity. *Men and Masculinities* 17(4): 396-416.
- Hanson, Susan (2010) Gender and mobility: new approaches for informing sustainability. *Gender, Place and Culture* 17(1): 5-23.
- Hedrén, Johan och Anshelm, Jonas (1998) *Svensk forskning om hållbarhet. En katalog över forskningsprojekt med socioekonomisk och kulturell inriktning*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Henriksson, Malin (2014) *Att resa rätt är stort, att resa fritt är större: kommunala planerades föreställningar om hållbara resor*. Linköping: Linköpings universitet.
- Holmberg, Tora (2014) Sensuous governance: Assessing urban animal hoarding. *Housing, Theory and Society* 31(4): 464-479.
- Holmgren, Sara (2015) *Governing forests in a changing climate: exploring patterns of thought at the climate change-forest policy intersection*. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Hovorka, Alice J. (2015) The gender, place and culture Jan Monk distinguished annual lecture: Feminism and animals: exploring interspecies relations through intersectionality, performativity and standpoint. *Gender, Place & Culture* 22(1): 1-19.
- Hultman, Martin (2011) Ekomodern maskulinitet- eller historien om hur Arnold Schwarzenegger blev 2000-talets miljöhjälte. *Tidskrift för genusvetenskap* 32(4): 5-26.
- Hultman, Martin (2013) The making of an environmental Hero: A history of ecomodern masculinity, fuel cells and Arnold Schwarzenegger. *Environmental Humanities* 34(2): 83-103.
- Kaijser, Anna (2014) *Who is marching for Pachamama?: An intersectional analysis of environmental struggles in Bolivia under the government of Evo Morales*. Lunds universitet.
- Kaijser, Anna och Kronsell, Annica (2014) Climate change through the lens of intersectionality. *Environmental politics* 23(3): 417-433.

Klein, Naomi (2015) *Det här förändrar allt: kapitalismen kontra klimatet*. Stockholm: Ordfront.

Laplonge, Dean (2013) I'm gonna frack ya: Gender and language in the extraction method of natural gas. 29 december 2013. Brisbane: Factive.

Lien, Marianne Elisabeth och Tsing, Anna L. (2015) Man kan inte tänka isär naturen och samhället. *Dagens Nyheter* 8 november 2015.

Merchant, Carolyn (1980) *The death of nature: women, ecology, and the scientific revolution*. 1. ed. San Francisco: Harper & Row.

Mont, Oksana, Heiskanen, Eva, Power, Kate och Kuusi, Helka (2013) *Nordic policy brief: Improving Nordic policymaking by dispelling myths on sustainable consumption*. Copenhagen: Nordiska ministerrådet, Nordisk Ministerråds sekretariat.

OECD (2008) *Gender and sustainable development: Maximising the economic, social and environmental role of women*. OECD Publications Centre. <http://www.oecd.org/social/40881538.pdf>.

Rocheleau, Dianne (2008) Political ecology in the key of policy: From chains of explanation to webs of relation. *Geoforum* (39)2: 716-727.

Rose, Deborah Bird, van Dooren, Thom, Chrulew, Matthew, Cooke, Stuart, Kearnes, Matthew och O'Gorman, Emily (2012) Thinking through the environment, unsettling the humanities. *Environmental Humanities* 1(1): 1-5.

Strang, Veronica. (2014) Lording It over the Goddess: Water, gender, and human-environmental relations. *Journal of Feminist Studies in Religion* 30(1): 85-109.

Terry, Geraldine (2009) Introduction. Terry, Geraldine (red) *Climate change and gender justice*. Warwickshire: Practical Action Pub.

Wajcman, Judy (2010) Feminist theories of technology. *Cambridge Journal of Economics* 34(1): 143-152.

Wiman, Björn, Marco Armiero och Nina Wormbs (2015) *En ny humanism för en ny värld*. *Dagens Nyheter* 19 oktober 2015.

Wonders, Nancy A. och Danner, Mona JE. (2015) Gendering climate change: A feminist criminological perspective. *Critical Criminology* 23(4): 401-416.

Woodworth, Jamie (2015) *The gender of renewable energy: Theory on the politics of sustainable energy development in Iceland*. Boulder: University of Colorado.

Öhman, May-Britt (2007) *Taming exotic beauties: Swedish hydropower constructions in Tanzania in the era of development assistance, 1960s-1990s*. Stockholm: Kungliga Tekniska högskolan.